

EL JABEGOTE

Eco, memòria i treball al rebalaje malagueny

Secció: [Dossier](#)

Número de revista: [#17](#)

ESTIU 2026

TEXT: Miguel López Castro. Docent a tots els nivells educatius. Doctor en Pedagogia. Especialista en Didàctica del Flamenc

El cant de *jabegotes*, que els habitants de la platja —*marengos* o *jabegotes*— solien interpretar en algunes de les feines relacionades amb la barca de xàvega, és una peça d'un valor incalculable. Aquí mirem de reconèixer-ne la història i els valors.

Cante de jabegotes, amb Miguel López Castro. Foto: Fons Miguel López Castro.

El *jabegote*: arrels d'un fandango indòmit i fronterer

El litoral malagueny no es pot comprendre únicament a través de la seva fesomia geogràfica o pel desenvolupament urbanístic, la seva veritable essència resideix en el perfil de les barques de xàvega i en l'eco dels homes i les dones que, durant segles, van fer de la sorra la seva llar, el seu sosteniment i l'escenari vital. Al litoral malagueny va néixer una de les joies més singulars i, sovint, més desconegudes del patrimoni immaterial de la nostra terra: el *cante de jabegotes*.

Aquest cant, que els habitants de la platja —coneguts popularment com a *marengos* o *jabegotes*— entonaven en les feines quotidianes, és una peça d'un valor incalculable. En aquestes línies miro de reconèixer-ne la història, els valors i aquest fil invisible que uneix la fusta centenària d'una barca tan emblemàtica com la *María del Carmen* amb la veu valenta i esquinçada d'aquells que la van habitar.

El *jabegote* és, des d'un punt de vista tècnic i musicològic, un *fandango abandolao*. Per entendre'n la naturalesa, hem de mirar cap al *verdial*, el referent més antic i tel·lúric del folklore malagueny, del qual surten gairebé tots els fandangos de la província.

Pel que fa als seus antecedents musicals, a més del *verdial*, jo mateix he defensat en diverses publicacions —i sovint es passa per alt— el seu parentiu amb la *playera*. Tradicionalment, la historiografia flamenca ha vinculat la *playera* gairebé exclusivament amb la configuració de la *seguiriya*, basant-se en una suposada connexió semàntica amb la ploranera, a causa de la càrrega emocional de dolor profund.

Tanmateix, la meua tesi —reforçada per anys d'observació i estudi de l'entorn *marengo*— és que van existir dos camins diferents per a la *playera*: un que va derivar en la profunditat tràgica i gairebé litúrgica de la *seguiriya* flamenca i un altre, més lluminós, rítmic i vinculat estrictament a l'ofici costaner, que va influir directament en el cant de *jabegotes*. Al cap i a la fi, etimològicament, *playera* procedeix directament de *playa*.

No és una hipòtesi buida; si recorrem al testimoni del viatger polonès Carlos Dembowski, que va visitar les nostres costes entre el 1830 i el 1840, hi trobem relats fascinants. Dembowski descriu escenes a les sorres

de Màlaga on homes i dones cantaven corrandes de *playeras* acompanyades de guitarres i picaments de mans rítmics, ballant per parelles durant les nits d'estiu. Aquelles escenes no eren *seguiriyas*; eren l'antecedent viu del que avui coneixem com a *jabegote*.

Fins i tot a finals del segle XIX trobem proves d'aquesta dualitat a l'obra «La playera, op. 737», d'Óscar de la Cinna. En aquesta peça, integrada en la col·lecció *Brisas de España*, la mètrica i la veu cantant corresponen a una malaguenya primitiva: quartetes octosíl·labes, molt allunyades de les seguidilles castellanes que articulen les *seguiriyas*. Aquesta distinció és fonamental per retornar al *jabegote* el seu lloc com a cant d'arrel malaguenya i marinera, desvinculant-lo d'etiquetes que no li corresponen.

La supervivència d'un estil: del Niño de las Moras a l'enregistrament

Abans que la indústria discogràfica l'etiquetés oficialment com a *jabegote*, aquest cant era conegut de manera senzilla i humil com a *cante de marengos* o cants dels pescadors. La seva supervivència fins als nostres dies la devem a figures que van actuar com a guardians de la tradició oral en una època en què el flamenc començava a professionalitzar-se i a allunyar-se de les seves arrels funcionals. El personatge més crucial en aquest procés va ser, sens dubte, Juan Ternero, conegut artísticament com el Niño de las Moras.

Aquest *cantaor*, figura mítica del barri d'El Palo, va ser el pont entre la platja verge i els escenaris de la capital. No només en va conservar l'estil, sinó que li va conferir una dignitat artística que en va permetre la transmissió a les generacions següents de *cantaors* locals.

Tot i que es va enregistrar el 1953 sota la denominació de *fandango nuevo* en la veu de Juan Varea, va ser el seu mestratge el que va permetre que figures malaguenyes com Antonio de Canillas i Cándido de Málaga el portessin al microsolc. Va ser Cándido qui, el 1963, a l'emblemàtic disc *Sabor a Málaga*, el va registrar per primera vegada amb el nom de *cante de jabegotes*, i així va quedar fixada la seva denominació tècnica per a la posteritat.

El mite de cantar mentre es treballa: una correcció etnogràfica

Sovint, la literatura romàntica i els observadors externs han dibuixat el pescador cantant mentre fa les tasques més dures de l'ofici. S'ha dit, d'una manera gairebé poètica, que el *jabegote* sonava mentre els homes estiraven la tralla per treure el cop de la xarxa de xàvega, o bé mentre remaven amb força contra l'onatge d'un temporal. Tanmateix, la realitat física del treball a la mar és molt més contundent i deixa poc espai per a la lírica en els moments de màxim esforç.

He estirat la tralla nombroses vegades com a part de la meua investigació i compromís amb aquesta cultura. En aquests moments, el cos està completament lliurat a l'esforç anaeròbic; falta l'aire, els pulmons cremen i el cor bateja amb tanta força que és físicament impossible mantenir l'afinació, el tremp i el control diafragmàtic que exigeix un *jabegote* de qualitat. Fins i tot he dut a terme experiments personals enregistrats: remant en una barca de xàvega vaig intentar cantar. El resultat va ser que vaig haver de deixar el rem per poder emetre els terços del cant mentre els meus companys continuaven amb la feina. En cas contrari, el *jabegote* resultava inacceptable, entretallat i mancat de la força necessària.

Quan sonava, doncs, aquest cant? El *jabegote* és un cant de pausa, de feina manual artesana, no pas de gran esforç. Sonava principalment durant el *sotarraje*, aquell temps pausat i gairebé meditatiu en què els *marengos* i les *marengas*, asseguts sobre la sorra a l'ombra de la barca varada, cosien i reparaven les xarxes amb les seves agulles de fusta. També sonava en la veu del *cenachero*, el pregoner que, amb els *cenachos* (les senalles) carregats d'anxoves o de sardines acabades de treure del cop, recorria els carrers de Màlaga.

Aquesta tasca de caminar rítmicament i pregonar sí que permet la concentració necessària per executar les floritures i la potència pròpies del *jabegote*. El cant era el company de la feina artesana i de la venda, l'alleujament de la tasca monòtona, no pas el ritme quan s'ha d'estirar la xarxa.

La María del Carmen: un segle d'història i cohesió social

Si el cant és l'ànima d'aquesta cultura, la barca n'és el cos material. La *María del Carmen* fa ara cent anys, un segle d'existència que la converteix en un símbol viu i en un testimoni silenciós de la transformació de Màlaga. Per entendre la seva importància, ens hem de traslladar als anys trenta del segle passat. En aquella època, només a la barriada d'El Palo hi havia al voltant de quaranta barques de xàvega en actiu, cadascuna amb el seu propi nom, la seva pròpia història i una personalitat pròpia.

M.^a del Carmen salió al ardá / a pescar los boquerones / y trajo las redes llenas de cultura de jabegotes.

Cada barca no era només una propietat privada d'un patró; era un nucli dinamitzador de la vida econòmica, social i relacional. De cada embarcació depenien directament entre nou i dotze famílies, cosa que significava que una part immensa del barri estava vinculada emocionalment a la fusta d'una barca. La vinculació dels *jabegotes* amb la seva embarcació era d'una lleialtat que avui ens costaria de comprendre. La identitat d'un veí no s'establí pel cognom, el nivell d'estudis o el carrer de residència, sinó per la pertinença a una tripulació específica. La pregunta habitual per situar algú en el mapa social del barri era: «Tú, ¿de qué barca eres?».

La barca era una empresa, una cooperativa de supervivència i un centre social alhora. Existien rituals de cohesió que avui ens resulten fascinants i que reforcen la idea de comunitat, com el d'**igualar la barca**. Aquest ritual consistia que un barber anava a la mateixa riba del mar, al costat de la barca avarada, i feia exactament el mateix tall de cabells a tots els membres de la tripulació. Aquest gest, més enllà de l'estètica o de la higiene, era una declaració d'igualtat absoluta i de pertinença al grup. Tots sota el mateix patró, tots compartint el mateix risc a la mar, tots iguals davant la sort del cop.

Ètica i solidaritat: la garfa i la justícia del rebalaje

La vida al voltant de la xàvega es regia per lleis no escrites d'una solidaritat profunda i necessària. En un context de subsistència extrema, el repartiment del peix no era només una transacció comercial, sinó un acte de justícia social comunitària. Una de les tradicions més belles i èticament poderoses era la de la *garfa*. Es tractava d'una recompensa solidària: una porció de peix que el patró atorgava no només als treballadors que havien suat a la feina, sinó també als veïns que ajudaven puntualment, a les vídues del barri o a aquells que simplement passaven necessitat i demanaven «la *garfa*» amb humilitat.

Tiré temprano del copo / y me dieron mi garfa / mi madre estará contenta / hoy tiene algo que cocinar.

Aquest caràcter solidari depenia en gran manera de l'ètica i de la personalitat del patró de la barca. En la meua mateixa família, els records del meu avi, Luis, el Nueve Doble, són plens d'aquestes històries de generositat espontània. Les dones grans del barri encara exclamen quan el recorden: «¡Cuánta hambre ha quitado en la calle Olivar la barca de tu abuelo!». Aquesta mateixa generositat s'atribuïa a altres patrons llegendaris que avui són noms de carrers o llegendes locals, com Matías Rodríguez, de la barca *La Jopo*. Eren figures d'autoritat, però també de protecció per a la comunitat en una època en què no existien xarxes públiques de protecció social.

El lèxic de la mar: guardià de paraules en perill d'extinció

El *jabegote* també ha actuat, potser de manera inconscient, com un arxiu filològic d'un valor incalculable per al nostre litoral. Mitjançant les seves lletres, s'han preservat termes tècnics i expressions populars que el malagueny urbà contemporani ha oblidat gairebé per complet.

Un exemple meravellós d'aquesta poesia popular nascuda de l'observació directa és l'expressió *te ríes más que la laja*. La *laja* és un escull o una pedra plana que sobresurt lleugerament de la superfície a prop de la riba. Quan hi ha mar en calma, però amb un lleu moviment de fons, l'aigua trenca constantment sobre la pedra i crea una escuma blanca que sembla una dentadura somrient que mai no s'apaga. Una observació de l'entorn natural que cap poeta acadèmic no podria millorar.

De la mateixa manera, l'expressió *hacer la cala del hueso* ha quedat immortalitzada en el cant. Es refereix a aquell qui defuig la seva responsabilitat, que desapareix quan arriba el moment de la feina més dura o, el que és molt pitjor segons l'ètica *marenga*, quan arriba el moment de saldar deutes o pagar els jornals.

Cuando tocaba pagar / hiciste la cala el hueso / no me voy a preocupar / en la barca te veo luego.

Preservació i projecció futura

Reptes i iniciatives per garantir la continuïtat d'aquest llegat en el context actual

Avui el cant està salvat de l'oblit o de la invisibilitat per manca d'identificació clara com a estil flamenc, almenys a Màlaga, on és reconegut com un dels *fandangos abandolaos* més antics i com un dels que exigeixen més força i més ànima a l'hora d'interpretar-lo.

Durant aquests darrers anys ha crescut l'interès pel cant a Màlaga i, arran de la publicació de la biografia del Niño de las Moras (Miguel López i Manuel Ternero, 1997), s'han creat un bon nombre de lletres o corrandes per a *jabegotes* que recullen la riquesa de la cultura dels pescadors malaguenys. Fins i tot s'ha publicat un llibret, que ja compta amb tres edicions, dedicat exclusivament a lletres de *jabegotes* (Pepe Espejo, 2002). També destaquen les corrandes de Marivi Verdú, Carmen Aguirre, Luis Utrera Madroñero i altres lletristes de Màlaga, així com les composicions que els escolars van crear per al I Concurs Nacional de Lletres de *Jabegotes* per a Escolars, organitzat per l'Associació de Veïns i Veïnes d'El Palo. El cant de *jabegotes* també ha format part del currículum escolar a Màlaga, amb la creació de materials didàctics específics per a les escoles.

En l'àmbit de les celebracions, el cant també ha estat recuperat i incorporat a diversos esdeveniments. Una de les activitats en què ha tingut presència durant els darrers anys han estat els batejos de mar. Una altra iniciativa interessant que recorre al *canto de jabegotes* per donar brillantor a l'acte és la celebració del solstici d'estiu, el 21 de juny.

Solsticio tan generoso / con la magia de los poemas / música de caracolas / cantes de jabegote / remando contra las olas.

Una altra activitat en què es canten *jabegotes* és la [commemoració de l'enfonsament del C3](#), un submarí de la República. Igualment, diverses associacions que commemoren els tràgics esdeveniments de la *Desbandá* van editar un disc amb poemes dedicats a aquest episodi. En aquest treball no hi va faltar el flamenc, i jo mateix hi vaig enregistrar una peça interpretant *jabegotes*.

Serpenteaba la muerte / En carretera de Almería / Y el agua de levante fuerte / Lluvia de balas nos traía / Que los barcos escupían Desbandá.

L'autor, traient el cop. Foto: Fons Miguel López Castro.

Tot just recollit el cop, entre el núvol d'escames que deixen anar els peixos és el moment de collir la seva garfa. Foto: Fons Miguel López Castro.

L'eco que resisteix a la riba del segle XXI

Mantenir viu el *jabegote*, explicar les seves lletres als joves, protegir la fusta de barques com la *María del Carmen* i honorar la història dels *marengos* d'El Palo i Pedregalejo és garantir que l'eco de la nostra identitat no s'apagui en el *rebalaje* de la història.

BIBLIOGRAFIA I FONTS CONSULTADES

- **Dembowski, Carlos** (1841). *Dos años en España y Portugal durante la guerra civil*. París: Gosselin. (Referència fonamental per a la descripció històrica de les *playeras*).
- **López Castro, Miguel**. *El jabegote: el litoral del cante*. Màlaga: Associació d'Amics de la Barca de Xàvega. (Estudi etnogràfic i musical de referència).
- **López Castro, Miguel i Terneró Lupiañez, Manuel** (1997). *El Niño de las Moras: entre la mar y el campo*. Ajuntament de Màlaga.
- **Rossy, Hipólito** (1966). *Teoría del cante flamenco*. Barcelona: CREDSA. (Anàlisi de les estructures mètriques i musicals dels cants primitius).
- **Núñez, Faustino**. *América en el flamenco*. Madrid. (Estudi sobre les influències rítmiques transatlàntiques en els fandangos malaguenys).
- **Arxiu Sonor de la Peña Juan Breva**. Registres històrics de *cantaors* malaguenys i estils de cant *abandolao*.
- **Testimonis orals** i escrits a la revista *El Copo de los Marengos* d'El Palo i Pedregalejo, recopilats durant dècades de convivència i estudi al litoral malagueny.
- **Cuadernos del Rebalaje**, números 30, 35, 39, 59 i 64.